

Osnivanje subotičke jevrejske opštine.

Napisao Dr. **Mirko Vidor**, Subotica.

Godina 1775. Već se gomilaju oblaci na zapadu Evrope, iz kojih će nastati besna oluja, da sruši trošan feudalistički svet. Misao čovečjih prava već greje duše, a munje novih ideja — slobode, jednakosti i bratstva — već sevaju u tami.

Stara feudalistička Mađarska još ne sluti o tome ništa. Gospoda provadaju svoje vreme sanjivo, leno, sito, pušeci svoju lulu. Siromašan pak narod živi kao stoka, koja se upreže u jaram. Osim magnata, sveštenika i plemića ima u državi još »Grka, Jermena, Židova i Cigana«, ali ko će ih smatrati ljudima?

Na prašnim putevima, na masnom humusu Bačke, u vatri žarkog letnjeg sunca, u jesenjoj kiši, u bezdanom blatu, u zimskom mrazu, u dubokom snegu, vuku se bednici Jevreji iz Pakša, Jankovca i Baje sa vunom, kožom na pognutim leđima. Zavirkuju u veliki seoski grad Svete Marije, velika carica — kraljica Marija Terezija nameravala je baš u ono vreme, da mu podeli svoje ponosno ime —, ali opet se žurno udaljuju, jer ne smeju tamo stanovati.

Žure se, da bi stigli kući na »erev šabat«. Kući, u svoju kolibu od blata sa slamnatim krovom, koja se nalazi u nekom kutu zemljišta po milosti vlastelina, ili biskupa. Jevrejin se žuri, na putu huškaju pse na njega, pljuvaju za njim, premlate, isprebijaju i opljačkaju ga; to sve ne čini ništa, samo ako sretno stigne kući pre zapaljenja sveća. Umiva se, oblači svečano odelo i sa radošću pozdravlja prastari šabat, umiljatu, divnu nevestu, dan odmora. Ubogaljen, zgažen mu duh oslobada se kao čarolijom svoga tereta, postaje čovekom, uspava se rečima starim hiljadu godina, zaboravlja prošlost i sadašnjost, sanja o lepšoj, boljoj budućnosti, kada će i njega smatrati čovekom država i društvo, za koje su njegovi stari stvorili osnove morala, prava i pravde. »Jevreji ne učestvuju u pravima države«. Naredba kralja Ferdinanda iz god. 1647. stavila je Jevreje Mađarske izvan prava i zakona. Nisu smeli stanovati u gradovima, niti da se bave zanatom i trgovinom. U vreme Marije Terezije platili su poseban porez, da bi ih trpili (Toleranzsteuer). Grad Svete Marije — kako se tada zvala Subotica — sklopio je 28. juna 1743. god. ugovor sa komorom u Požunu, po kojemu senat grada može primati Grke, Jermene, Jevreje i Cigane u varoš¹⁾.

¹⁾ Graecorum, Armenorum, Judaeorum et Ziganorum admissio a solo oppidani huius magistratus arbitrio dependebit.

Po novom ugovoru od 8. marta 1749. zabranjeno je primanje Jevreja i sličnih naroda za stalne stanovnike.

7. augusta 1775. god. odobrio je gradski senat Jakovu Herschel, Jevrejину iz Pakša, da se naseli u gradu. Dozvolio mu je nadalje, da može torbariti sa vunom i kožom i prodavati u svome stanu košer jelo i vino. Jakov Herschel je dakle prvi član i osnivač velike današnje jevrejske opštine u Subotici.

Postepeno dolaze još više porodica. Dne 7. novembra 1794. naseli se Salomon Hajduška iz Topole, kojemu je dozvoljeno izuzetnom kraljevskom dozvolom, da može radnju otvoriti. U arhivi jevrejske opštine nalazi se priznanica od 17. februara 1797. god. ²⁾ po kojoj je taj Salomon Hajduška (Heyduschka) kupio kuću torbara Jakoba Hirscha putem zakonite dražbe za 600 forinti, i to od peštanskog stanovnika Isaka Ofenheimera. Taj je Jakob Hirsch istovetan sa Jakovom Herschel, osnivačem opštine, koji je na osnovu naredbe od 23. jula 1787. dobio ovo novo ime.

U ovoj se godini nalaze u varoši već 20 jevrejskih muževa sa 12 porodica. Po naređenju cara Josifa dobili su oni nemačka imena. Ovi Jevreji nisu bili imućni. Više puta su se obratili gradskom senatu, da ne primi nove Jevreje u grad, jer i sami ne mogu da žive, a novi bi došljaci dovodili u opasnost njihovu siromašnu egzistenciju. Postupak tih 12 porodica ne može se nazvati liberalnim, ali opet ne smemo da to kvalificiramo egoizmom onih, koji su već »intra dominium« i da ih zato osuđujemo. Moramo uzeti u obzir tadašnje prilike, da bi mogli razumeti »antisemitizam« nastanjenih jevrejskih porodica. Jevrejski zanatlija mogao je da radi samo za svoje jednogverce zbog specialnog karaktera svog esnafa; nije mogao držati otvorenu radnju, niti se baviti redovnom trgovinom.

Ovo je stanje bilo faktično katastrofalno za jevrejske porodice, koje su teškom mukom životarile. Gradski senat je rešio, da neće primiti više Jevreja povrh tih 12 porodica, koje su već bile nastanjene. Kao protuusluga platili su Jevreji taksu od 60 forinti gradskom senatu. Kasnije, godine 1788., ublažili su to strogo rešenje, i senat je izjavio, da je voljan i »drugim poštenim Jevrejima« dati dozvolu za boravak, »ako žive poštenim životom, imaju svoje redovno zanimanje i ne žive od varanja hrišćana«.

Ali u isto je doba senat isterao iz grada sve one Jevreje, koji po njegovom mišljenju nisu odgovarali ovim uvetima. Međutim na intervenciju kraljevskog komesara Jovana Bacho vratili su se naskoro opet isterani Jevreji. Josip II., veliki Habsburgovac, dozvolio je Jevrejima, da osnivaju svoje škole, da mogu slati decu i u javne škole, da se bave zemljoradnjom, da uzimaju zemlju u zakup i izuče zanat. Ukinuo je naročite znakove za Jevreje, kao i lični porez.

²⁾ akt br. 1 opštine.

Godine 1794. nalaze se u gradu osim prvih 13 porodica (12 starih i Hajduška), još 8 porodica, koje su dobile dozvolu za prolazan boravak. To su bili učitelji i sluge, ukupno 29 lica, a svega je bilo u gradu 97 Jevreja. Prvi posao nastanjenih porodica bio je, da organizuju svoju opštinu. Hram nisu mogli zidati, službu Božju održavali bi u kući jedne porodice. U septembru 1786. obratili su se Jevreji gradskom senatu s molbom da im dozvole osnivanje svoje crkvene opštine i biranje svoga predstavnika. Taj predstavnik (jevrejski sudija) imao je mnogo veći delokrug, nego što ga danas imade poglavar opštine.

On je zastupao jevrejsku opštinu pred vlastima, vršio je repartaciju zemaljskih i gradskih poreza ¹⁾, kao i opštinskih prireza. Imao je zajedno sa rabinom pravu jurisdikciju nad članovima opštine. Gradski senat odobrio je osnivanje opštine, ali nije dozvolio slobodan izbor poglavara, već je postavio Jakova Herschel (alias Hirsch) za predstavnika. Taj Herschel nije bio odviše popularan u jevrejskoj opštini. Može biti, da ih je vredao postupak vlasti, jer su se stalno žalili i opetovano obraćali senatu s molbom, da si sami biraju svoga predstavnika, eventualno u prisustvu »dviju gradskih senatora«. Jovan Popović, tadašnji senator podupirao je ipak Jakova Herschel i pretio je Jevrejima sa 25 batina, ako neće ponovo izabrati Herschela. Međutim Jevreji se nisu dali zastrašiti ni od batina, te su u oktobru 1788. godine izabrali predstavnikom Lovru Gaignera na 2 godine. Gradski senat oduzeo je 1798. godine autonomiju jevrejskoj opštini sa motivacijom, da svaki stanovnik varoši potpada pod nadležnost senata i tako ne mogu ni Jevreji stvoriti zasebnu opštinu. Ali ta naredba nije nikada izvršena. 10. marta 1789. mole Jevreji, da im gradski senat doznači zemljište, gde bi mogli zidati svoj hram. Senat toj molbi nije udovoljio.

Kada su se Jevreji žalili zbog toga kraljevskom komesaru Jovanu Bacho, doneo je isti rešenje u korist Jevreja. U svojoj odluci od 24. jula 1789. naredio je gradskom senatu, da prodaju Jevrejima zemljište uz redovnu cenu, da bi mogli zidati svoj hram. Senat je nato odgovorio sa pasivnom resistencijom, te je taj akt stavio u arhivu. Bacho urgira izvršenje svoga naređenja već posle mesec dana (10. augusta), ali bez uspeha. Prvog decembra šalje ponovo dopis u taj stvari, a ujedno izveštava senat o izdatom kraljevskom naređenju, po kojemu se dozvoljava Jevrejima, da o svome trošku zidaju hram. Prošlo je 10 godina, a Jevreji još uvek nisu imali hrama. Dne 26. marta 1799. god. obratili su se Jevreji, nastanjeni u gradu Maria Theresiopolis ponovo ugarskom kraljevskom namestništvu radi odobrenja zidanja hrama.

Molba je napisana na nemačkom jeziku i glasi :

1) taxa cameralis, porez zaštite.

Am 26-ten März 1799.

An

Eure Hochlöbl. König. Hungarische
Stadthalterey

demüthigst gehorsamstes Bitten Sämtlicher in der König.
Freystadt Maria Theresiopel in Bacser Comitatz in
Schutz genommenen 12 Familien:

Um gnädigste Erlaubniss Ertheilung auf ihre
eigene Umkosten ein Bethaus errichten zu dürfen.

Per Carolum Leithner
Jur. Citt. Cancellistam.

Hochlöbl. König. Hungarische Stadthalterey!

Dahier Endesunterfertigte als von Einem löbl. Maria
Theresiopel Stadt-Magistrat mit Begnehmigung Seiner
Exzellenz des wirkenden Herrn Obergespanns v. Bacho
in Schutze genommene 12 Juden Familien reichen
laut benehmigenden Original unsere dringendst gehor-
samste Bitte bey dem hiesig. löbl. Stadt-Magistrat ein,
uns die Erlaubniss zu ertheilen, womit wir auf unsere
eigene Kosten, da sich die Familien nicht nur von
Tage zu Tag mehren, sondern auch immer mehr und
mehr sich hier einschleichen, auch allda verbleiben,
sein Bethaus errichten dürfen, da uns aber diese Bitt-
schrift mit dem Bescheide: gegenwärtiges Gesuch
findet keinen statt, zugestellt wurde, alle Glaubens-
genossen hingegen, wessen Religion sie immer sind,
vermöge von Sr. Majestät selbst allerhöchst heraus-
gegebenen Toleranz-Patent ihre Bethäuser haben und
halten, doch für uns Armen keine Hoffnung übrig,
diese Erlaubniss errichten zu dürfen, zu erhalten, als
gelanget von Ew. Hochlöbl. K. Hungarischen Stadt-
halterey unserem demüthigst fustfälligstes Bitten: Hoch-
derselbe geruhe uns armen verlassenen Schäflein die
höchste Gnade angedeihen lassen, die Bestätigung
eines auf unsere eigene Kosten zu errichtenden Beth-
hauses zu ertheilen, die wir dermalen nur um unseren
Gebet verrichten zu können gleich diesen irrenden
Schäflein in einem Häuschen zusammenkommen müs-
sen, auch dieses Gebeth niemalens mit gemein Eifer
und Versammlung des Geistes, wo wie in einem ordent-
lichen Bethause verrichten können.

In Getrostung dieser unser demüthigst billigsten
Bittes Gewährung erstrebende

Einer Hochlöbl. K. Hungarischen Stadthalterey
Sign. M. Theresiopel dem 26-ten März 1799.

Unterthänigste demüthigst bittende
Potpisi.

Na ovu dirljivu molbu dobila je jevrejska opština 1. decembra iste godine sledeće rešenje:

45038.

Mit dem Bescheid hinauszugeben, dass S-e Majestät die ingesuchte Errichtung auf eigene Kosten eines auch zum Gebrauch der in den benachbarten Ortschaften wohnenden Juden dienen sollenden öffentlichen Bethauses oder Synagoge allergnädigst zu bewilligen geruhen haben und unter einen hat wegen des Nöthigen an das Batscher Comitatz ergehen.

Ex Consilio Thes. L. J. Ligeo.

Ofen, d. 1.-ten Dber 799.

Anton v. Hofmann.

Nastupio je toliko isčekivan, veliki momenat. Stiglo je odobrenje, da jevrejska opština može graditi hram. Time je tek opština bila faktično osnovana.

Tako je jevrejska veroispovedna opština krenula svojim putem i započela svoj rad za budućnost, koja nam je sada već historijska prošlost.

Siromašni ljudi sa svojim siromašnim sredstvima položili su temelj današnjoj velikoj jevrejskoj opštini u Subotici.

Čast Jevrejima!

Ja volim Jevreje! Nisam propuštao ni jednu priliku, a da se ne bi setio njihovog mučeništva, porodičnih im vrlina i čudnovatih talenata, koje su razvili u našim danima. A kako da čovek ne bude ganut udesom tog naroda, oca hrišćanskog sveta, kojeg je tako proganjao, razapeo rođen mu sin? Ako hoćemo, da budemo iskreni moramo si priznati: „Njegove smo mane mi proizrokovali, a vrline su njegova svojina“. Čast tom strpljivom narodu, na koji je svet stalno udarao krve toliko stoleća, a koji je toliko patio još u naša vremena u Rusiji! Slava tom vernom narodu, čiji nam je starodrevni kult sačuvao tip, od kojega smo izašli, i kojemu se opet vraćamo, a to je domaće sveštenstvo, kome pripada budućnost. Čast živoj mu energiji, koji je probudio u našim danima sa dalekog Istoka toliko nenadanih talenata, učenjaka i umetnika na svim područjima! (JULES MICHELET, Bible de l'Humanité, 1864.)

